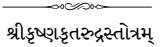
Shrikrishnakritarudrastotram

Document Information

Text title : rudrastotram kRiShNakRita
File name : rudrastotramkRiShNa.itx

Category : shiva

Location : doc_shiva

Author: krishna

Transliterated by : Jonathan Wiener wiener78 at sbcglobal.net

Proofread by : Jonathan Wiener wiener78 at sbcglobal.net

Translated by : V. S. Agrawala

Description-comments: harivaMshapurANa, viShNuparva adhyAya 74, shlokANi 2234

Latest update: September 3, 2017

Send corrections to : sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

August 30, 2023

sanskritdocuments.org

Shrikrishnakritarudrastotram

શ્રીકૃષ્ણકૃતરુદ્રસ્તોત્રમ<u>્</u>

(હરિવંશપુરાણ, વિષ્ણુપર્વ અધ્યાય ૭૪, શ્લોકાણિ ૨૨-૩૪) રુદ્રો દેવસ્ત્વં રુદનાદ્રાવણાચ્ચ રોરૂયમાણો દ્રાવણાચ્ચાતિદેવઃ I ભક્તં ભક્તાનાં વત્સલં વત્સલાનાં કીર્ત્યા યડ્ક્વેશાદ્ય પ્રભવામ્યન્તરેણ ॥ ૧॥ ગ્રામ્યારણ્યાનાં ત્વં પતિસ્ત્વં પશુનાં ખ્યાતો દેવઃ પશુપતિઃ સર્વકર્મા I નાન્યસ્ત્વત્તઃ પરમો દેવદેવ જગત્પતિઃ સુરવીરારિહન્તા ॥ ૨॥ યસ્માદીશો મહતામીશ્વરાણાં ભવાનાદ્યઃ પ્રીતિદઃ પ્રાણદશ્ચ 1 તસ્માધ્દ્રિ ત્વામીશ્વરં પ્રાહુરીશં સન્તો વિદ્વાંસઃ સર્વશાસ્ત્રાર્થતજ્જ્ઞાઃ ॥ ૩॥ ભૃતં યસ્માજીગદત્યન્તવીર ત્વત્તોડવ્યક્તાદક્ષરાદક્ષરેશ 🛭 તસ્માત્ત્વામાહુર્ભવ ઇત્યેવ ભૂતં સર્વેશ્વરાણાં મહતામપ્યુદારમ્ ॥ ४॥ યસ્માજિજતૈરભિષિક્તોડસિ સર્વેર્દેવાસુરૈઃ સર્વભૃતૈશ્ચ દેવ 1 મહેશ્વરં વિશ્વકર્માણમાહુસ્ત્વાં વૈ સર્વે તેન દેવાતિદેવ ॥ ૫॥ પુજ્યો દેવૈઃ પુજ્યસે નિત્યદા વૈ શશ્ચચ્છ્રેયઃકાઙ્ક્રિભિર્વરદામેયવીર્ય ! તસ્માદ્વિખ્યાતો ભગવાન્દેવદેવઃ સતામિષ્ટઃ સર્વભૂતાત્મભાવી ॥ ૬॥ ભમિત્રયાણાં દેવ યસ્માત્પ્રતિષ્ઠા પનર્લોકાનાં ભાવનામેયકીર્તિઃ I ત્ર્યમ્બકેતિ પ્રથમં તેન નામ તવાપ્રમેય ત્રિદશેશનાથ ॥ ૭॥ શર્વઃ શત્રુણાં શાસનાદપ્રમેયસ્તથા ભૂયઃ શાસનચ્ચેશ્વરેણ I સર્વવ્યાપિત્વાચ્છકુરત્વાચ્ચ સદ્ભિઃ શબ્દસ્યેશાનઃ શ્રીકરાકાંત્ર્યતેજાઃ ॥ ८॥ સંસક્તાનાં નિત્યદા યત્કરોષિ શમં ભ્રાતૃવ્યાન્ યદ્વ્યનૈષીઃ સમસ્તાન્ I તસ્માદ્દેવઃ શફુરોડસ્યપ્રમેયઃ સદ્ભિર્ધર્મજ્ઞૈઃ કથ્યસે સર્વનાથઃ ॥ ૯॥ દત્તઃ પ્રહારઃ કુલિશેન પૂર્વં તવેશાન સુરરાજ્ઞાડતિવીર્ય ! કણ્ઠે નૈલ્યં તેન તે યત્પ્રવૃત્તં તસ્માત્ખ્યાતસ્ત્વં નીલકણ્ઠેતિ કલ્પઃ ॥ ૧૦ ॥ યલ્લિઙ્ગાફું યચ્ચલોકે ભગાફું સર્વં સોમ ત્વં સ્થાવરં જઙ્ગમં ચ Ι

પ્રાહુર્વિપ્રાસ્ત્વાં ગુણિનં તત્ત્વવિજ્ઞાસ્તથા ધ્યેયામમ્બિકાં લોકધાત્રીમ્ ॥ ૧૧॥ વેદૈર્ગીતા સા હિ તત્ત્વં પ્રસૂતા યજ્ઞો દિક્ષાણાં યોગિનાં ચાતિરૂપ: । નાત્યદ્ભુતં ત્વત્સમં દેવભૂતં ભૂતં ભવ્યં ભવદેવાથ નાસ્તિ ॥ ૧૨॥ અહં બ્રહ્મા કપિલો યોડપ્યનન્ત: પુત્રાઃ સર્વે બ્રહ્મણશ્ચાતિવીરાઃ । ત્વત્ત: સર્વે દેવદેવ પ્રસૂતા એવં સર્વેશઃ કારણાત્મા ત્વમીડ્યઃ ॥ ૧૩॥

A Commentary on the Rudra-Stotra

By

V. S. Agrawala

શ્રીહરિવંશપુરાણે વિષ્ણુપર્વણિ કૃષ્ણકૃતમિદં રુદ્રસ્તોત્રમુપલભ્યતે (અ I ૭૪, શ્લોક ૨૨-૩૪) I અત્ર રુદ્રો દેવઃ બહુભિર્નામભિ: સ્તુયતે I રુદનાત્, રાવણાત્ દ્રાવણાચ્ચ રુદ્રશબ્દસ્ય વ્યુત્પત્તિ: નિર્દિષ્ટા I અગ્નિર્વે રુદ્રઃ, સ એવ ભૂતે ભૂતે કુમારરૂપેણ જાયતે, તસ્યૈવ જાગરણં રોદનમિતિ કથ્યતે I રોદનમેવ અશનાયા બુભુક્ષા વા I અગ્નિરન્નાદઃ સોમઃ અન્નં, બાહ્યતઃ સોમાહરણેચ્છૈવ અશનાયા રુદનતત્ત્વં વા I રુદ્રઃ એવ પશુપતિરીશ્વરઃ ઇત્યપિ નિગદ્યતે I ભૂતસ્ય જગતઃ કારણત્વાત્ રુદ્રઃ અક્ષર ઇતિ અન્વર્થનામ્નાડભિહિતઃ I ઇહ અક્ષરતત્ત્વં કિગ્ચિદ્ધિસ્તરતઃ વ્યાખ્યાયતે I ત્ર્યમ્બક ઇત્યસ્ય વૈદિકશબ્દસ્ય માતૃત્રયમુરરીકૃત્ય વ્યુત્પત્તિરપિ અત્ર પ્રદર્શ્યતે I

The above Rudra Stotra by kRiShNa is inspired by a Vedic spirit and begins by invoking the etymological import of Rudra from the root rud 'to weep'. This symbolical meaning (arthanirvachana) is first recorded in the shatapatha br. (VI. 1. 3. 10):–

યદરોદીત્ તસ્માદ્ રુદ્રઃ !

When kumAra was born, he wept and, therefore, was named Rudra from રુદ્ 'to weep.' This occurs in the Agni-chayana contest, where Agni is the new-born babe (કુમાર), the prANic principle of the manifestation of life, that in each birth becomes young or renovated (નવો નવો ભવતિ જાયમાનઃ). This agni or prANa is the pulsating principle of Life which manifests in the plant,

animal and human kingdoms. He is named Rudra (অ্রিব্ হ্রু શતપથ પ.૩.૧.૧૦). What is the esoteric symbolism of the word Rudra? The name points to a mystical meaning by the well known Vedic dictum ઇત્યાચક્ષતે પરોક્ષેણ પ્રોક્ષપ્રિયા વૈ દેવાઃ પ્રત્યક્ષદ્ધિષઃ; 'that which weeps' refers to a child who starts life with weeping. The child weeps because he is afflicted with hunger. Hunger implies the desire for food, or what is called the principle of અશનાયા, i.e. assimilation of food from outside. અગ્નિ is the eater of food and સોમ is food; Agni is અન્નાદ and Soma is અન્ન; અન્ન-અન્નાદ is a veritable pair that upholds the law of life. Food (અશન) and nourishment (પોષણ) go together; and it is agni that is always the eater of રિય or સોમ (અગ્નિના રિયમશ્રવત્ પોષમેવ દિવે દિવે, Rv. I. 1. 1). Assimilation and elimination make up the first law of Life or prANa, upon which depends its second feature, viz. that of growth (બુંહણ). Assimilation in symbolical language is rudana or weeping, i. e. hunger or the crying for food (અશનાયા), of which the perfect demonstration is seen in the new born babe. The shatapatha br. makes a clear statement about agni being Rudra for he cries for food as the means of obtaining immortality and the Devas appease him by offering food. agni longs for food and the gods bestow upon him the highest immortality through food (અત્ર or સોમ) by which his terrific form becomes appeased, i.e. રુદ્રદેવત્ય અગ્નિ becomes શાન્તદેવત્યઃ. This is the mystical import of the શતરુદ્રિય litany of Yajurveda, Ch. XVI.[1] (અથાતઃ શતરુરીયં જુહોતિ I અત્રૈષ સર્વોડગ્નિઃ સન્સ્કૃતઃ I સ એષોઅડત્ર રુદ્રો દેવતા ! તસ્મિન્ દેવા એતદમૃતં રૂપમુત્તમમદધુઃ l સ એષોડત્ર દીપ્યમાનોડતિષ્ઠદ્ અન્નમિચ્છમાનઃ l તસ્માદ્દેવા અવિભયુર્યદ્ધૈ બોડયં ન હિંસ્યાદિતિ ! તેડબ્રુવન્ અન્નડસ્મૈ સમ્ભરામ તેનૈનં શમયામેતિ ! તસ્મા એતદન્નં સમભરન્ શાન્તદેવત્યં તેનૈનમશમયન્ - શતપથ ૯.૧.૧.૧-૨

Here શતરુદ્રીય is equated with શાન્તદેવત્ય or શાન્તરુદ્રીય; રુદ્ર is the 'animal fire,' expressing itself as hunger, which is the flare or flame in each individual or creature, referred to as મન્યુ in the first mantra નમસ્તે રુદ્ર મન્યવે Yajurveda XVI. 1. It is a નમઃ stotra to Rudra comprising a sting of નમઃ offerings, where નમઃ means food' અત્રં નમઃ, શતપથ ૬.૩.૧.૧૭) which is the highest kind of 'reverence' offered to the Deity.

Agni grows amongst creatures for the consumption of every kind of food (જાયતે એવ એતદ્ યચ્ચીયતે સ એવ સર્વસ્માડઅન્નાય જાયતે શથપથ ૯.૧.૧.૩). agni as Life has a hundred heads with a hundred mouths all longing for appearsement through food-offering (શતશીર્ષરુદ્રશમનીયમ્, શથપથ ૯.૧.૧.૭).

This was the Vedic background of Rudra and his Rudana, which is correctly interpreted by Griffith as 'the hundred forms and powers of Rudra representing life and nature', where 'Agni has on completion become Rudra'.

The PurANas fondly borrowed and repeated this Vedic conception of Rudra, one of the clearest statement being in the li Nga purANa:

અથૈકાદશ તે રુદ્રા રુદન્તોડભ્યક્રમંસ્તથા ॥ ૨૩॥ રોદનાત્ ખલુ રુદ્રત્વં તેષુ વૈ સમ્જાયત । યે રુદ્રાસ્તે ખલુ પ્રાણા યે પ્રાણાસ્તે તદાત્મકાઃ ॥ ૨૪॥ પ્રાણાઃ પ્રાણવતાં ફોયાઃ સર્વભૂષ્વવસ્થિતાઃ ॥ ૨૫॥ (લિઙ્ગપુરાણ ૧.૨૨)

Not only Rudra is derived from rud, but rudra is identified with prANa, a truly Vedic metaphysical doctrine, e.g.

પ્રાણા વૈ રુદ્રાઃ l પ્રાણા હીદ સર્વ રોદયન્તિ l (જૈમિનીય ઉપ. બ્રા. ૪.૨.૬) કતમે રુદ્રા ઇતિ દશેમે પુરુષે પ્રાણા આત્મૈકાદશઃ l (શતપથ ૧૧.૬.૩.૭)

Wherever there is a body constituted of the five gross elements (bhUtas), there inheres within it the Life Principle called prANa, or in its several functioning aspects as prANas. The One Rudra becomes many Rudras (અદ્ભા અદ્ભાગાય ભાગા કર્યા સ્વાય સાથે માર્યા કર્યા સાથે માર્યા કર્યા સાથે માર્યા કર્યા કર્યા સાથે માર્યા કર્યા કર્ય

The etymology of Rudra is also connected with drAvaNa, which is a new idea:

તે રુદન્તો દ્રવન્તશ્ચ ભગવન્તં પિતામહમ્ I રોદનાદ્ દ્રાવણાચ્ચૈવ તતો રુદ્રા ઇતિ સ્મૃતાઃ II (હરિવંશ 3.૧૪.૩૯)

What is implied in this idea of drAvaNa, 'taking flight'? This too is a Vedic conception, viz. agni being frightened of the gods fled in the form of a મૃગ (i. e. animal) and concealed himself. The meaning is quite obvious, viz. that agni as prANa (Life or Energy) can never be seen in concrete or manifest form unless it incarnates in an animal body. The animal form is material (made of the Five bhUtas) and agni comes within the orbit of our experience only on the plane of matter. agni is visualised not as prANa, but prANa within the mRigas. It is the same thing as પ્રાથમિં A and ભૂતાત્માં joined together, Life and Matter integrated in manifestation. This is the principle of drAvaNa or the flight of Agni as mRiga; each such mRiga or creature is pierced by Rudra's dart who is the Great Hunter

(મૃગલુબ્ધક), for which the mRigashIrsha star in the sky is pointed out as a symbol on the basis of નિદાન વિદ્યા.

By referring to Rudra as પશુપતિ, the Vedic invocation of પશુનાં પતિથે નમઃ and the rich doctrine of pashu and pAsha and pashupati as elaborated by the pAshupata shaivas is hinted at in purANic terminology, as explained in my article on pAshupata yoga (purANa, I, pp. 242-243). From brahmA, the Creator, down to the plants and trees, all are pashus:

બ્રહ્માદ્યાઃ સ્થાવરાન્તાશ્ચ દેવદેવસ્ય ધિમતઃ I પશવઃ પરિકોર્ત્યન્તે સંસારવશવર્તિનઃ II

(લિડ્ગપુરાણ ૨.૯.૧૧-૧૨)

બ્રહ્માદિસ્તમ્બપર્યન્તં પશૂન્ બદ્ધ્વા મહેશ્વરः । ત્રિભિર્ગુણમયૈઃ પાશૈઃ કાર્યં કારયતિ સ્વયમ् ॥

(લિડ્ગપુરાણ ૨.૯.૨૧-૨૨)

Animals from the Rigveda onwards have been classified as tame (grAmya) and wild (AraNya, Rv. X, 90-8), the former being fit for yaj na and the latter being ayaj niya or amedhya; the former being symbols of Devas and the latter of Asuras (i. e. of dedicated power and riotous unharnessed power respectively).

Vs. 24 repeats the significant epithets, ઇશ્વર, ઇશ, referring to shiva as the paramount Lord IshAn, because of which He was known as મહેશ્વર in his transcendent form.

Vs. 25 distinguishes between ભૂત and અક્ષર, based on the ક્ષર પુરુષ and અક્ષર પુરુષ doctrine of the Rigveda (I, 164-42, તતઃ ક્ષરત્યક્ષરમ્). bhUta or Matter is called kShara, as defined in the gItA (ક્ષરઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ, 15.16). પ્રાણ or અવ્યક્ત is called અક્ષર (cf. ગીતા ૧૨.3, યે ત્વક્ષરમનિર્દેશ્યમવ્યક્તં પર્યુપાસતે), also called ક્ટસ્થ (ક્ટરશ્યોડક્ષર ઉચ્યતે, ગીતા ૧૫.૧૬). The purANas make very frequent references to AKSHARA-

ન ક્ષીયસે ન ક્ષરસિ કલ્પકોટિશતૈરપિ l તસ્માત્ત્વમક્ષરત્વાચ્ચ અક્ષરશ્ચ પ્રકીર્તિતઃ ll

(મત્સ્ય ! ૨૪૮.૩૯)

The muNDaka up. contains an exposition of અક્ષર વિદ્યા, also called પરાવર બ્રહ્મવિદ્યા (I. 1-2) and according to it the source of this Universe is akshara, also identified with Satya, amRita, prANa. A significant term for it is સેત્-

યઃ સેતુરીજાનાનામક્ષરં બ્રહ્મ યત્પરમ્ l અભયં તિતિર્ષતાં પારં નાચિકેતં શકેમહિ ll (ક l ૧.૩.૨)

The અક્ષર or પ્રાણ is the Bridge connecting the lower ક્ષર પુરુષ with the highest અવ્યય પુરુષ called પુરુષોત્તમ. Kshara is Matter, akshara is Energy and avyaya is Consciousness. akshara is therefore the connecting link between the two. If we conceive of these three as a circle, અવ્યય is its centre, અક્ષર the diameter, and kShara its circumference. It is the activity of the akshara that measures out the circle:

પગ્ચ પદાનિ રુપો અન્વરોહં ચતુષ્પદીમન્વેમિ વ્રતેન અક્ષરેણ પ્રતિમિમ એતામૃતસ્ય નાભાવિધ સં પુનાપિ ॥ (Rv. X, 13-3)

According to Griffith this stanza is most obscure; his translation is-

'Five paces have I risen from Earth:

I follow her who hath four feet with devout observance.

This by the Sacred Syllable have I measured:

I purify in the central place of Order.'

Earth here is the symbol of each material creation (bhUpiNDa); in its pulsating centre is the creative force of prANa measuring out the Five aksharas through five steps, viz. brahmA

(sthiti), indra (gati), viShNu (Agati) and agni-soma. This is the akSharavidyA, the pulsating rhythm which measures out the threefold manifestation (mana-prANa-vAk) of each life-centre against the background of Rita. Rita is Soma and akshara is agni, the latter by virtue of its rhythm of expansion and contraction (sama nchana-prasAraNa, prANApAna, shvAsa-prashvAsa) is drawing in matter from outside and creatingi the material body. This was the ancient kSharAkSharavidyA-

યદક્ષરં પગ્ચવિધં સ્મેતિ યુજો યુક્તા અભિ યત્ સંવહન્તિ l (ઐતરેય આ. ૨.૩.૨૦)

The five constituents of akShara are enumerated in the following mantra:

ત્વમગ્ર ઇન્દ્રો વૃષભઃ સતામિસ ત્વં વિષ્ણુરુરુગાયો નમસ્યઃ l ત્વં બ્રહ્મા રિવિદ્ બ્રહ્મણસ્પતે ત્વં વિધર્તઃ સચસે પુરન્ધ્યા ll (ઋ. ૨.૧.૩)

'O Agni, thou art Indra, thou art viShNu of the mighty stride adorable:

Thou Brahmanspati (Soma), thou brahmA; thou as agni bringing in Rayi (rayi, the opposite principle of AgneyaprANa): thou Sustainer (vivartaH) with thy power dwell in our Pura (so that we may become Purusha).'

The invisible or unmanifested centre of Life is essentially the akshara, the Divine Principle which creates and controls the manifested bhUtas:

અવ્યક્તોડક્ષર ઇત્યુક્તસ્તમાહુઃ પરમાં ગતિમ્ l (ગીતા ૮.૨૯)

It is rightly said that all creation takes place by virtue of akshara or the pulsation of prANic rhythm:

તથાક્ષરાત્સન્નવતીહ વિશ્વમ્ (મુણ્ડક ૧.૧.૭) તથાક્ષરાદ્ વિવિધાઃ સોમ્ય ભાવાઃ પ્રજાયન્તે તત્ર ચૈવાપિ યન્તિ (મૃણ્ડક ૨.૧.૧)

It is the mighty reality of akshara or activating Energy that

upholds all the material world:

યથા સૂચ્યા પલાશાનિ સન્તૃષ્ણાનિ સ્યુરેવમેવૈતેનાક્ષરેણેમે લોકાઃ સન્તૃષ્ણાઃ (જૈમિનીય ઉપ.બ્રા. ૧.૧૦.૩)

The અક્ષર is both the unifying Thread (સૂત્રાત્મા = the Thread Spirit) and the dynamic controlling spirit called antaryAmI atmA. It permeates each and everything in its hundred, thousand and million manifestations and thus is the basic Immortal Principle (અક્ષિતિ) underlying all space:

તિદદમ્ ઇમાનતિવિધ્ય દશધા ક્ષરતિ શતધા સહસ્રધાડયુતધા પ્રયુતધા (નિયુતધા)ડર્બુદધા ન્યબુર્દધા નિખર્વધા પદ્મમ્ અક્ષિતિર્વ્યોમાન્તઃ I

Like the mighty irresistible flood it overflows and overtakes each and everything, the lower and the higher ones, as itself being the Supreme Indestructible Reality – this Akshara is the One Divinity:

યથૌદ્યો વિષ્યન્દમાનઃ પરઃપરોવરીયાન્ ભવતિ, એવમેવૈતદ્ અક્ષરં પરઃપરોવરોયો ભવતિ | (જૈ| ઉપ| બ્રા| ૧.૧૦.૫)

In vs. 25 the great Vedic doctrine of અક્ષર is invoked by calling Rudra as the Lord of Akshara (અક્ષરેશ) and the Unmanifest Akshara from whom the Universe emanates in each cosmic aeon.

In vss. 26-27 Rudra is addressed as દેવાતિદેવ, Supreme One God over all the gods and demons, referred to as મહાદેવ in the Rigveda (IV. 58.3) and મહાદેવ in the purANas. The doctrine of trika or triple manifestation is the bedrock of Vedic and purANic metaphysics and in fact of all ancient Indian philosophical thought. The same is frequently mentioned in the Vedas and is the permeating spirit of purANic

cosmogony. Verse 28 refers to it under the two symbols of Three Earths (bhUmitraya) and Three Mothers (tryambaka). For the generation of Mind, Life and Matter which constitute the unified Fire of prANa, Three Mothers are essential, as the tisro mAtRIH of the Rigveda:

તિસ્રો માતૃસ્ત્રીન્ પિતૃન્ વિભ્રદેક ઊર્ધ્વસ્તસ્થૌ નેમવગ્લાપયન્તિ **l** (ઋ. ૧.૧૬૪.૧૦)

તિસ્રો દ્યાવો નિહિતા અન્તરસ્મિન્ તિસ્રો ભૂમીરુપરાઃ ષડ્ધિધાનાઃ (ઋ. ૭.૮૭.૫)

ત્રિરન્તરિક્ષાં II Iત્રી રજાંસિ II Iત્રીણિ રોચના I તિસ્રો દિવઃ પૃથિવીસ્તિસ્રઃ II Iત્રિભિર્વ્રતૈઃ I (ઋ. ૪.૫૩.૫)

ત્રિસઃ પૃથિવીરુપરિ પ્રવા દિવો નાકં રક્ષેથે દ્યુભિરક્તભિર્હિતમ્ l (ઋ. ૧.૩૪.૮)

તિસ્રો મહીરુપરાસ્તસ્થુરત્યા ગુહા દ્વે નિહિતે દર્શ્વેકા l (ઋ. ૩.૫૬.૨)

ષડાહુર્દ્યાવાપૃથિવી **l** (અથર્વ. ૮.૯.૧૬)

Earth and Heaven (દ્યાવા પૃથિવી) are the combined units of generation, Universal Parents (દ્યો: પિતા પૃથિવી માતા), who together form a single Pair spoken of as one prajApati. There are the Three Worlds (જગત્ત્રય), also called પુરત્રય (જગત્ત્રયં રુદ્ધ પુરત્રયં હિ, લિડ્ગપુરાણ પુરાણ, I 72.152; L 71.24), the Triple Cities of Gold, Silver and Copper, symbolising the three states of consciousness, viz the waking state, the dream state and the deep sleep state (jAgrata-svapna suShupti). Each of them has its source in a Parental Pair. shiva as the Lord of tripura is the supreme controller of those three states of consciousness. He is therefore the son of Three Mothers in his manifest form. Ambaka (અમ્બક) also means an

'eye', for each birth is an eye that opens on one of the three worlds (સંબોધયિત્ ચક્ષુ). The Three Eyes of Rudra are the Sun, Moon and Fire of the purANas, which the Vedas refer to as the Eye of mitra, varuNa and agni (ચક્ષુમિત્રસ્ય વસ્ણસ્યાગ્રેઃ). The Eye of agni is the જાગ્રત્, the Eye of mitra is svapna, and the Eye of varuNa is the સુષ્ધિ state, which sends its unobstructed vision into those deepest regions called the Dark Descent (કૃષ્ણ નિયાનં, Rv. I. 164.47), or the dark interior of varuNa-loka, of which the Seer is the Rishi dIrghatamas.

The purANic authors very well understood this complex symbolism and their explicit statements are models of brevity and clarity:

ત્રયાણામપિ લોકાનાં ગુણાનામપિ યઃ પ્રભુઃ ॥ ૧૮ દેવાનામપિ દેવાનાં બ્રહ્મક્ષત્રવિશામપિ ॥

અકારોકારમકારાણાં માત્રાણામપિ વાચકઃ ॥ ૧૯ તથા સોમસ્ય સૂર્યસ્ય વહ્નેરગ્નિત્રયસ્ય ચ । અમ્બા ઉમા મહાદેવો હ્યમ્બકસ્તુ ત્રિયમ્બકઃ ॥ ૨૦ (લિઙ્ગપુરાણ ૨.૫૪)

Three Lokas, Three guNas, three Vedas, three devas, three varNas, three mAtrAs of praNava, and Three Fires-all these are the visible manifestations of the Great Mother Goddess umA and of the triyambaka Lord Rudra.

sharva as one of the forms of અધ્યૂર્તિ રુદ્ર occurs in the list of the eight names of kumAra in the shatapatha Br. (6.3.1.18), and is regularly mentioned in the purANas as a form of shiva-rudra. Here the name is derived from shatrUNAM shAsanAt, 'the chaser of hostile forces'. It is said to symbolise the element of Earth પાર્થિવં તદ્ભપુજ્રિયાં શર્વતત્ત્વં બુભૃત્સૃભિઃ (lisNgapurANa, II: 13. 19). Similarly new derivations of IshAn and sha Nkara

are offered (vss. 29-30).

The well known exploit of shiva in drinking the poison and becoming nIlakaNTha is explained with some difference, viz. that He charred his throat on account of resisting the might of Indra's thunderbolt. Of the five chakras in the human body, the વિશ્વાહ્વિગઢ in the throat is the centre of AkAsha, which is the first and foremost of the pa nch-bhUtAs. The Five Elements represent the Asuric aspect of darkness and death, which so long as they are dispersed in the AkAsha or expanse of space do not harm the owner thereof. If their poison descends to the other lower centres they become fatal. The Asura represents death, darkness, falsehood and sin (મૃત્યુ: તમઃ અનૃતં પાપમા) and over all of them shiva has trimphed.

li Gga and Yoni correspond to Purusha and prakRiti, the Male and the Female Principles in the universe:

સ્ત્રીલિડ્ગમખિલં દેવી પ્રકૃતિર્મમદેહજા **I** પુલિડ્ગં પુરુષો વિપ્રા મમદેહસમુદ્મવઃ II

(લિડ્ગપુરાણ ૧.૩૩.૩૪)

In fact they are two forms of one and the same energy and belong to a single Reality without distinction:

ઉમાશહુરયોર્ભેદો નાસ્ત્યેવ પરમાર્થતઃ l દ્વિધાડસૌ રૂપમાસ્થાય સ્થિત એવ ન સંશયઃ II

(લિડ્ગપુરાણ ૧.૮૭.૭૩.૧૪) યથા શિવસ્તથા દેવી યથા દેવી તથા શિવः **।** નાનયોરન્તરં વિદ્યાચ્ચન્દ્રચન્દ્રિકયોરિવ ॥

(શિવપુરાણ વાયવીયસંહિતા, ઉત્તરાર્ધં ૪.૯)

Verse 33 refers to યકા and યોગ as the two manifestations of the Divinity, both receiving the sanction of the Vedas as the means for crossing the ocean of the world. There is no greater mysterious power than that of Rudra. It becomes the Past, Present and Future, and then vanishes into nothingness. The line of ancient gods like brahmA, and sages like Kapila, and the many Rishis born from them, of all these the root cause and source is the great Lord Rudra (vs. 34).

૧. અથાતઃ શતરુદ્રિયં જુહોતિ | અત્રૈષ સર્વોડિંગનઃ સંસ્કૃતઃ | સ એષોડત્ર રુદ્રો દેવતા | તસ્મિન્ દેવા એતદમૃતં ખપમુત્તમમદધુઃ | સ એષોડત્ર દોપ્યમાનોડિતષ્ટદ્ અન્નમિચ્છમાનઃ | તસ્માદ્દેવા અવભયુર્યદ્ધૈ નોડયં ન હિંસ્યાદિતિ | તેડબ્રુવન્ અન્નમસ્મૈ સમ્ભરામ તેનૈનં શમયામેતિ | તસ્મા એતદન્નં સમભરન્ શાન્તદેવત્યં તેનૈનમશમયન્ (શતપથ ૯.૧.૧.૧-૨)|

Encoded and proofread by Jonathan Wiener wiener78 at sbcglobal.net

Shrikrishnakritarudrastotram

pdf was typeset on August 30, 2023

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com